

Валентин Спиридонов

ЩРИХИ КЪМ НАЧАЛНАТА ПОЛИТИЧЕСКА ДЕЙНОСТ
НА ОТО ФОН БИСМАРК

Valentin Spiridonov

OUTLINES OF OTTO VON BISMARCK'S
INITIAL POLITICAL ACTIVITY

Abstract: *The article examines the events that took place in Germany between the Revolutions of 1848 and 1862 when Otto von Bismarck came to power in Prussia. The aim is to highlight the important political issues at stake in Prussia and the German Confederation after the unsuccessful revolution, and to trace their influence in shaping the political worldview of the future German Chancellor. Against the background of growing nationalism and liberalism in Europe and Germany, the dilemmas in the views of the young politician Bismarck and his corresponding behaviour at the beginning of his diplomatic career are revealed. In a short time, he evolved from a Democrat and a Republican to an ultraconservative and a monarchist. This change emanated from his devotion to Prussia and his commitment to German national unification.*

Keywords: *Otto von Bismarck; Prussia; Austria; German Confederation; Frederick William IV; Prince William; Revolutions of 1848–49; Crimean War.*

В началото бе Бисмарк. Вероятно подобна фраза най-точно резюмира голяма част от посветените на живота и делото на германския канцлер изследвания в немската историография, особено в по-старите. Има се предвид патосът, с който апологетите на „железния канцлер“ представят заслугите му за обединението на Германия и за управлението на страната през първите две десетилетия след 1871 г. Естествено, като всяка голяма личност в историята той има и своите немалобройни критики, предимно сред съвременните изследователи. Едно е безспорно – за Ото фон Бисмарк е писано толкова много, че и най-подробната

биография не може да обхване всичко, известно за него¹. Целта на настоящото изследване е да се фокусира върху по-важните политически въпроси, стоящи на дневен ред в Прусия и Германския съюз след революцията от 1848/49 г. и да се потърси въздействието им при формиране на политическия мироглед на бъдещия германски канцлер.

Ото-Едуард-Леополд фон Бисмарк-Шонхаузен е роден на 1 април 1815 г. във фамилен имение Шонхаузен, разположено на източния бряг на р. Елба и отдалечено на 70 км северно от Магдебург. Баща му е наследствен поземлен аристократ от среден ранг и генерал от пруската армия, а майка му е с буржоазен произход, сред чиито предци има изтъкнати пруски юристи и висши държавни служители. Различният социален статут на родителите вероятно допринася за мирогледа и поведението на Бисмарк – от бащата наследява гордостта на произхода си, а от майката – способността да мисли рационално и да говори убедително. Детството му преминава в имението и в берлински пансион за деца на аристократи, където обучението е свързано със спартански условия на живот. Пак в пруската столица завършва гимназия и по настояване на майка си, нейните амбиции са да види децата си висши държавни администратори, се записва през 1832 г. за студент по право в Гьотинген. По това време немските университети са центрове за разпространение на либерални и национални идеи, а студентите масово членуват в политизирани братства. Бисмарк не прави изключение, увлича се от модерните политически доктрини, дори за кратко е с републикански убеждения, защото в републиката вижда шанс за бърза държавна кариера на способните, към които принадлежи и той по собственото му мнение, докато в монархията съответните постове са запазен периметър само за висшата аристокрация. Следването си завършва в Берлин, заема държавна служба в Аахен и Потсдам, но работата на бюро е скучна за темпераментния млад мъж. Трудно е през тези години в поведението и убежденията на Бисмарк да съзрем прототипа на бъдещия „железен канцлер“ – с нежелание ходи на работа, често безпричинно и продължително отсъства от служба, изпитият алкохол, компаниите,

---

¹ От българските историци с личността и делото на Бисмарк най-подробно се занимава академик Константин Косев, който с основание може да претендира за един от най-сведущите анализатори на идеите и управлението на „железния канцлер“. Извън многобройните му студии, статии и съобщения с научен или по-популярен характер, посветени на първия германски канцлер, бих отличил монографиите му, факти и изводи от които съм заимствал в настоящия текст – **Косев, К.** 1991, **Косев, К.** 1996, **Косев, К.** 2003, **Косев, К.** 2013. Чужди автори, най-вече немски историци, с определени заслуги за интерпретиране политиката на Бисмарк и чиито изследвания съм използвал, са посочени на съответните места в текста по-нататък.

любовните авантюри, хазартът, дуелите на честта са съществена част от ежедневието на бонвивана Ото, неудовлетворен от перспективата за бавно израстване в кариерата. От дребния служител нищо не зависи, задачата му е само да тика административната машина по стари релси, оплаква се в писмо до своя близка Бисмарк и оправдава оттеглянето си в семейното имение: „Пруският чиновник прилича на музикант в оркестър – дали свири първа цигулка, или на друг инструмент – той няма поглед и влияние над цялото и трябва само да изсвири своята партия, както му е разпоредено, без да е необходимо да я харесва или не. Аз обаче искам да свиря музика, която харесвам, или никаква друга...“ – амбициозно заключава бъдещият диригент на „европейския концерт“ [Ullrich, V. 1998, s. 26].

Във фамилното имение Бисмарк показва добри агрономски познания и бизнес умения и го стабилизира финансово. За кратко родителите му почиват и върху плещите му падат все повече отговорности, което постепенно променя скандалния му начин на живот. Интересува се от политика, вече изповядва ултраконсервативни монархически идеи, обсъжда религиозни въпроси, лутеран е по вероизповедание, член е на местния парламент, запознава се с бъдещата си съпруга Йоана фон Путкамер и през 1847 г. двамата се женят. В хода на мартенската революция от 1848 г. застава твърдо на страната на Фридрих-Вилхелм IV и дори сформира боен отряд от подвластните му селяни, за да помага на кралските войски в Берлин, но командващият генерал Карл фон Притвиц отказва подкрепата. В наситената с либерален дух и революционно настроение пруска столица крайният монархизъм на Бисмарк го превръща в омразна на мнозинството личност, дори кралят избягва срещи с него, страхувайки се за реномето си. За това време ни напомня анекдотично предадено описание на тяхна случайна среща в парка на монархическата резиденция Сан Сузи в Потсдам. При нежеланието на Фридрих-Вилхелм да разговаря думата взема съпругата му с обяснение за тревогите на краля. Кралицата завършва с аргумента, че той дори не може вече да спи, на което Бисмарк с упрек към бездействието на властта лаконично отвръща: „Един крал трябва винаги да може да спи“. По време на революцията Ото фон Бисмарк се изявява и като журналист в консервативния „Кройццайтунг“, с което нараства популярността му извън пределите на Берлин, а сближението му с „картечния“ престолонаследник принц Вилхелм слага началото на дългогодишно, съдбовно за историята на Германия сътрудничество.

През 1849 г. Бисмарк е избран за депутат в Горната камара на Пруския ландтаг, където защитава кралския отказ на „омърсената“ импе-

раторска корона². По това време е убеден, че Прусия ще се разтвори в общата държава и ще загуби своята сила и идентичност. Дори критикува в ландтага „нереалистичния“ план на кралския съветник Йозеф фон Радовиц за обединение и изградения „безсмислен“ Ерфуртски съюз. Въпреки това е избран за депутат в Ерфуртския парламент, където си спечелва реномето на изкусен, саркастичен, пламенен и убедителен оратор. А, че е готов и за дипломат, въпреки че няма дипломатическа школовка, загатва с изкусната си защита на Олмоуцкото споразумение в Пруския ландтаг. На 18 август 1851 г. Фридрих-Вилхелм IV определя Бисмарк за представител на Прусия в Бундестага на Германския съюз. За тогавашните наблюдатели това назначение е равнозначно на поредната пруска капитулация пред Австрия. Заключениеето им се основава на предишните изказвания на Бисмарк срещу Ерфуртския съюз и на подкрепата му за австро-пруската договореност от Олмоуц [Gall, L. 1983, s. 123].

Всъщност намеренията на новоназначения пруски представител в съюзния парламент далеч не са да сервилничи пред Австрия, а да извоюва равнопоставеност с нея в Германския съюз. Критиците след това омаловажават престоя на Бисмарк във Франкфурт, свеждайки борбата му с председателстващия Бундестага австрийски пратеник граф Фридрих фон Тун до няколко комични театрални демонстрации на равноправие, каквато е случката с пурата. Накратко: по установена от години практика само председателят може да пуши в заседателната зала. На едно от първите си заседания Бисмарк демонстративно вади пура от джоба си и се обръща към граф Фон Тун за огънче, след което шумно издишва цигарения дим. Със символиката на дипломатическия етикет по този начин Прусия си извоюва същите права като Австрия, поне що се отнася до привилегиите с цигарите. На следващото заседание и баварският представител, който не смятал, че е по-нископоставен от пруския, пропушил, последван от хановския, а след консултации с правителствата си скоро всички немски делегати, вкл. и непушачите, „димно“ бранели честта на родината си [Schmidt-Henningker, Fr. 1918, s. 64–65]. Впрочем ехидни забележки по този повод от страна на ли-

---

² В хода на революцията от 1848/49 г. депутатите от революционния Франкфуртски парламент в опит да обединят страната гласуват общогерманска конституция и избират пруския крал за император на единна Германия. Фридрих-Вилхелм IV отказва „омърсената“ революционна корона и проваля опита им за единство. Вместо това задейства по дипломатически път план за германско обединение, неуспешен поради съпротивата на Австрия. Повече за революцията, за Ерфуртския съюз и парламент, както и за участието на Бисмарк в упоменатите събития в **Спиридонов, В.** 2015, с. 70–104 и посочената там литература.

берала Георг фон Винцке и най-вече политически различия по спорни въпроси при дебати са причина за дуел помежду им, завършил без простреляни — още едно доказателство за ангажираността на Бисмарк с неговата кауза³.

В действителност Бисмарк не пропуска възможност да демонстрира тежестта на Прусия в Германския съюз и да се противопоставя на претенциите на Австрия за хегемония. Дори по най-дребни поводи е готов да спори и да спъва работата на Бундестага, ако става дума за някакво предимство на Виена. Един от първоначалните му големи успехи е саботиране желанието на Австрия за включване в Митническия съюз [Ullrich, V. 1998, s. 48]. Няколко месеца след началото на дипломатическата си кариера той вече не смята, че ще постигне паритет между двете големи германски държави, убеден е, че държавният егоизъм на Австрия изключва всякакво равенство с Прусия. „Австрия се нуждае от съживяване на отношенията си с Германия, за да прокара своята централизираща вътрешна политика на германизация, или, както се казва на виенски: строга хегемония над съюза; но ние стоим на пътя ѝ. Ако искаме, бихме се отдръпнали до стената, но една немска Прусия със 17-милионно население винаги ще е прекалено голяма, та да остави толкова място за Австрия, колкото тя желае да получи. Нашата политика няма друг терен за действие освен Германия, дори що се касае до нашето географско местоположение, а точно това смята да използва за себе си Австрия, но и за двете няма място за претенциите, които Австрия предявява, така че ние не бихме могли да се изтърпим дълго време. Ние отнемаме един другиму въздуха от устата, един от нас трябва да отстъпи или да „омекне“, но дотогава ще бъдем противници и това за мен ще е неотменим факт, колкото и неблагоприятен да е той“ – четем в негов трезв анализ на развитието на „германския въпрос“ [Раф, Д. 2000, с. 114].

Избухналата през 1853 г. Кримска война е следващата стъпка в противопоставянето на двете немски Велики сили и първа възможност за Бисмарк да „впрегне“ голямата политика в разрешаването на „гер-

---

³ Темпераментният Бисмарк има повече от 25 фехтовални дуела като младеж, от които само веднъж излиза леко наранен, заради по думите му нанесен не по правилата удар. През XIX в. дуелите на честта са забранени в Германия, но не са рядкост. Бисмарк предпочита фехтовалния дуел, където е изкусен майстор, докато Фон Винцке го предизвиква на дуел с пистолети, където смъртността е много по-голяма – средно към 29% – [Aschmann, B. 2005, s. 155]. В конкретния дуел секундантите умишлено разцентроват мерниците на пистолетите и „спасяват“ живота на противниците.

манския въпрос“⁴. Традиционният съперник на Русия на Балканите – Австрия – първоначално запазва „въоръжен неутралитет“, но стъпка по стъпка сближава позициите си със западните държави. Виена, водена от желание да контролира търговията по р. Дунав и да запази периметър за бъдеща експанзия, се включва в ултиматума до Николай I да се изтегли от Дунавските княжества, а когато руските войски напускат територията им, Австрия вкарва там свои, други разполага по границата с Русия и принуждава царя да държи срещу тях значителен военен контингент, вместо да го използва на фронта. В края на 1854 г. по настояване на външния си министър граф Карл-Фердинанд фон Боул-Шауенщайн австрийският император сключва съюз с Франция и Англия, но без да предприема активни военни действия срещу противника, както го съветват бившият канцлер княз Клеменс фон Метерних и мнозина висши генерали. В резултат нито западните съюзници са доволни от Виена, нито Русия.

В началото на 1856 г. е подписано примирие и във френската столица дипломати на Великите сили и на други, участвали във войната държави, сядат да преговарят за изготвяне на мирния договор. По време на дебатите представителят на Сардинското кралство граф Камило Кавур повдига въпроса за националното обединение на Италия и печели симпатиите на Англия и Франция, но заради съпротивата на Австрия, чието владение е Северна Италия, не постига задоволяващ италианците резултат. Възраженията на британския външен министър (Джордж Уилям Фредерик) лорд Кларендон са причина Прусия да е допусната до Парижкия конгрес едва на четвъртата седмица от началото, с което се поставя под въпрос статутът ѝ на Велика сила.

В Берлин също се оформят различни мнения за официалната позиция на кралството в Кримската война. Консервативният кръг около влиятелния кралски генерал-адютант Леополд фон Герлах защитава проруски курс, докато либералната група на Мориц-Аугуст фон Бетман-Холвег и граф Роберт фон дер Голц, бъдещи отявлени критици на Бисмарк, са по-скоро прозападно настроени. Към Запада клонят престолонаследникът принц Вилхелм и министър-председателят граф Ото Теодор фон Мантойфел, докато кралят е за стриктен неутралитет – позиция, която ще го изолира в Европа и ще принуди лорд Кларендон да се противопостави на участието на Прусия на Парижкия конгрес [Gebhardt/Hadbuch der deutschen Geschichte. 1993, s. 164–165]. През април 1854 г. в Берлин предвид изтичащия срок на военния им съюз Ав-

---

⁴ За Кримската война и интересите на Великите сили повече в: Хинкова, С. 2012, с. 325–332; Werth, G. 1992; Figes, O. 2011; Wentker, H. 1993.

стрия и Прусия подновяват споразумението до края на войната⁵. Двете немски сили си гарантират териториалната цялост и предвиждат съвместно да воюват при нападение над тях, както и да съгласуват обща мобилизация и действия в случай на заплаха на немските интереси. Нова клауза в договора е задължението страните да не сключват друг съюз с трети страни, който да противоречи на принципите на настоящия. По-късно, когато Австрия влиза в кримската коалиция, Прусия намира повод да откаже военните си ангажменти към Виена. По време на преговорите в Берлин Мантойфел постоянно информира руския посланик граф Петер фон Майендорф за хода им в стремеж да запази добрите връзки с Москва, а посланикът оценява пруската позиция като значително намаляваща опасността за Русия от едностранна австрийска акция [Angelow, J. 2003, s. 108–109].

Бисмарк, далеч от Берлин и неосведомен за „конспирацията“, произнася обратна присъда – с военния договор Прусия демонстрирала, че ще се държи за полите на Австрия⁶. Пруският представител в Бундестага прави всичко възможно да саботира усилията на Виена да сплоти зад себе си останалите немски държави. Не му е особено трудно да намери доводи, поради непоследователната политика на Австрия. Така например южногерманските страни, най-вече Бавария, са особено подражени от съюза на Франц-Йосиф с Наполеон III, сключен зад гърба им. В началото на Кримската война баварският премиер барон Лудвиг-Карл фон дер Пфортен се опитва да организира „третата Германия“ в полза на австрийския 70-милионен проект, както и да играе важна роля на европейската дипломатическа сцена – застъпва се например в подкрепа на Гърция, а вместо благодарност Дунавската монархия се съюзява с отявления враг на Южна Германия – Франция. По-късно, в началото на 1855 г., когато Австрия вкарва в Бундестага предложение за мобилизация на съюзни немски военни контингенти срещу Русия, Бисмарк, подкрепен от баварския представител, успешно ще се противопостави на оглавяващата Германския съюз империя и ще убеди останалите немски държави да запазят неутралитет [Schieder, Th. 1998, s. 524–526]. Следствието е видимо и болезнено за Австрия – тя губи авторитет, а Прусия печели позиции в общия немски съюз.

Дни след подписване на Парижкия мир в донесение до Мантойфел Бисмарк остро критикува колебливата политика на правителството по време на войната. Прусия трябва да се възползва от пробле-

---

⁵ Повече за военния съюз между двете най-големи немски държави в Спиридонов, В. 2015, с. 102–103.

⁶ За позицията и изявленията на Бисмарк по военния съюз на Прусия с Австрия подробно в Косев, К. 2013, с. 30–38.

мите на Австрия и да „взриви“ Германския съюз, да използва очертаващата се външнополитическа изолация на Виена от Русия и Франция, която открито подкрепя италианското обединение, и със сила да разреши „германския въпрос“ [Nuernberger, R. 1972, s. 71]. През тези дни и в тази връзка бъдещият канцлер свързва Източния въпрос с германското обединение и избистря своята концепция за хегемонията на Прусия в германския свят. Убеден е, че отявлени противници на малонемското пропруско обединение измежду Великите сили са Австрия и Франция – първата, поради загубата на позиции в Германския съюз, а втората, заради териториални претенции към немски земи и неизгодата от единна силна Германия за съсед. Прусия не е в състояние да воюва едновременно срещу двете и затова ще трябва да ги предизвика поединично, както и да си осигури подкрепата на Велика сила, за да съдржа враговете на обединението. „Въпросният съюзник – пише академик Косев – трябва да отговаря на следните основни изисквания: 1. Да няма преки интереси в германския регион; 2. Да бъде в някаква степен заинтересуван от създаване на силна Прусия и респективно – обединена Германия; 3. По своето геополитическо положение да има възможности за реална военнополитическа подкрепа в случай на необходимост; 4. Най-важното: евентуалният съюзник да бъде заинтересуван чрез съответна политическа компенсация от пруска страна по жизненоважен за него въпрос“ [Косев, К. 2013, с. 38–39]. След изброяване на критериите авторът заключава, че възможностите за избор са само две – Англия или Русия – и аргументира защо Бисмарк се спира на Петербург. За царя Източният въпрос е жизненоважен, а измежду всички сили Прусия, респективно Германия, е най-малко заинтересувана от развитието му и може да спечели Русия на своя страна срещу подкрепа на нейните интереси в Ориента. В тази връзка той отрежда на Османската империя ролята на изкупителна жертва, а „Източният въпрос добива стойност на регулатор, с чиято помощ Бисмарк смята да гради отношенията си с останалите велики сили и на първо място с Русия“ [Косев, К. 2013, с. 39].

Концепцията на Бисмарк обаче е твърде радикална и неприемлива за пруския крал, а отявлената му критика на статуквото в Германския съюз предизвиква чести и остри реакции от страна на засегнатата Австрия, която в крайна сметка успява да изиска отзоваването му от Бундестага. През януари 1859 г. той е назначен за пруски посланик в Петербург, където ще има възможност отблизо да опознае начина на „правене“ на политика в царския двор и убежденията на водещите руски политици – познания, които услужливо ще му помагат, когато поеме канцлерския пост. Въпреки че новият пост е израстване в дипломатическата кариера, за Бисмарк отзоваването му от Франкфурт е

капитулация на Прусия пред Австрия и агитира краля да не се поддава на шантаж. Все пак е командирован да охлади политическия си темперамент далеч на североизток.

Междувременно събитията в Прусия и Германския съюз като че ли работят в полза на Бисмарк. През пролетта на 1859 г. Австрия се оказва замесена във война със Сардинското кралство, което се стреми да отвоюва Северна Италия, и Франция. Граф Камило Кавур умело се възползва от национализма на италианците и от желанието на Наполеон III да разруши статуквото на Виенския конгрес, за да подготви и започне война срещу Франц-Йосиф. След две унищожителни поражения край Маджента и Солферино на 4 и съответно на 24 юни 1859 г. Австрия търси примирие и на 11 юли подписва във Вилафранка предварителен мир, а на 10 ноември в Цюрих – и окончателен мирен договор, предоставяйки на Франция Ломбардска област. От своя страна, Наполеон III предава областта на Сардинското кралство срещу ответна териториална компенсация – получава графство Ница и Савоя⁷.

В навечерието и по време войната Виена се опитва да спечели на своя страна Германския съюз, но среща упоритата съпротива на Берлин. От Прусия излизат с аргумента, че се воюва за невключени в съюзната територия земи, следователно Германският съюз не е нападнат и съответно не е замесена страна във войната. Логиката, че не трябва да се пролива немска кръв, заради хабсбургските интереси в заселени с италианци области, подкрепена с твърдата пруска позиция, държи Германския съюз неутрален – обстоятелство, което не само подронва позицията на председателстващата го Австрия, но и допринася за нейния военен разгром и за загубата на международен престиж. Нещо повече, управляващият регент в пруската столица се опитва да спечели от слабостта на Дунавската монархия и поставя условия да получи военното командване на съюзните немски войски и да съпредседателства съюза, които са отхвърлени от Франц-Йосиф. Все пак в хода на войната кронпринц Вилхелм дислоцира пруските корпуси за охрана на рейнската граница с Франция. Освен това се надява по-късно с непокътнати сили да се яви като арбитър на международната сцена. Пруската мобилизация е сред причините Наполеон III да бърза с примирието и да се съгласи да остави на Австрия Венецианската област. Италианското национално обединение не е завършено, Кавур се чувства предаден и подава оставка, а италианците вече гледат с други очи на френския император.

---

⁷ Повече за войната и мирния договор в: **Пантев, А., Хр. Глушков, Р.** Мишев 2010, с. 447–451; **Гаврилов, Б.** 2011, с. 254–256, както и в преведените на български език **Прокачи, Дж.** 2004, с. 307–310; **Милза, П.** 2007, с. 732–743.

Войната възпламенява и поляризира немското общество по въпроса „за“ или „против“ подкрепата на Австрия. Част от либералите, сред които се открояват Рудолф фон Бенингсен, Херман Баумгартнер, Макс Дункер, Йохан Дройзен и Адолф Ханземан, подкрепят по принцип италианското национално обединение, калкулират с това загубата на Виена и фаворизират Берлин като обединителен германски център. Други, като Хайнрих фон Гагерн, заедно с немски демократи, като Юлиус Фрьобел, с многобройни католици и пруските ултраконсерватори около Ернст-Лудвиг фон Герлах виждат на преден план в конфликта опасността за Германия от засилваща се Франция и са „за“ подкрепа на Австрия. От руската столица Бисмарк предлага Прусия да се запъти на юг с цялата си армия, да се възползва от затруднението на Франц-Йосиф и ангажираността на Наполеон III, за да реши радикално „германския въпрос“, като обедини страната, изключвайки Хабсбургската монархия [Winkler, H. A. 2010, s. 726].

За историята на немския национализъм 1859 г. е своеобразно начало на неговото възраждане след неуспешната революция през 1848. Събитията възстановяват спомена за Освободителните войни от 1813–1815 г., политизират обществото, масовизират патриотичните певчески, гимнастически и стрелкови сдружения – към 1860 г. в Германия има ок. 170 000 военно обучени гимнастици и повече от 60 000 организирани певци; на празника на стрелковите дружества във Франкфурт през 1862 г. участват повече от 10 000 въоръжени мъже [Vogt, M. 1994, s. 445]. От високите трибуни на местните ландтази, на партийни форуми, на научни конференции, в пресата, на улицата отново се говори за националното обединение. Националната вълна достига кулминация по време на тържественото общонемско честване на вековния юбилей от рождението на Фридрих Шилер на 10 ноември 1859 г., в който ден победена Австрия подписва в Цюрих мирния договор. Италианската война доказва, че интересите на двете водещи немски държави са прекалено различни, за да съществува Германския съюз в този му вид, че техният антагонизъм е неизлечим и отслабва Германия. „Резултатът бил връщане към старата идея на парламента от църквата „Свети Павел“ за решаване на германския въпрос чрез създаване на федерална държава, ръководена от Прусия“ – заключава Дитер Раф [Раф, Д. 2000, с. 120]⁸.

През септември 1859 г. либерали и умерени демократи официално учредяват „Германски национален съюз“ – наподобяваща партия организация за малогерманско обединение под пруско първенство.

---

⁸ Става дума за Франкфуртския парламент от 1848/49 г., заседаващ в църквата „Св. Павел“.

Съюзът, с изключение на малки части от демократичното крило, отрича революцията като средство за постигане на националния идеал и се концентрира върху реформиране на Германския съюз. Негов стратегически партньор е Прусия – единствената според масово членуващата в него образована състоятелна буржоазия реална немска сила с амбиции и възможности да го оглави [Huber, E. 1986, s. 104–105]⁹. Поддръжниците на алтернативната проавстрийска великонемска идея за национална държава се обединяват през 1862 г. в „Германски реформаторски съюз“, много по-малоброен и влиятелен предимно в Южна Германия. Самата Австрия финансира дейността му с надеждата да пледира за приемане на нейната програма за реформиране на Германския съюз [Angelow, J. 2003, s. 133–34]. След провала на инициативата през 1863 г. реформаторите губят политически терен и значение за решаване съдбата на Германия.

Италианската криза и възпламененият национализъм протичат в момент на персонални промени на върха на пруската държава. След поредица от мозъчни удари здравето на Фридрих-Вилхелм IV сериозно се влошава и от есента на 1858 г. официално за регент е провъзгласен неговият брат и престолонаследник принц Вилхелм. Регентът няма артистичните заложи на Фридрих-Вилхелм и не вярва в мистиката, на против — той е решителен, честен и войник до мозъка на костите: живее като войник, армията е неговото семейство. През революционната 1848 г. той спечелва реноме на твърд ултрамонархист и прозвището „картечния“ принц, но през последвалите десет години имиджът му, къде под въздействие на съпругата му Аугуста, възпитана в либерално семейство, къде под влияние на ширещия се в Прусия либерализъм, се променя. Той възприема част от тезите на умерените либерали и печели известна популярност сред обществото, а първите му действия като управляващ загатват желание за промяна, наречена от тогавашните наблюдатели „Нова ера“ [Handbuch der preussischen Geschichte. 1992, s. 324].

Веднага след поемане на управлението принц-регентът Вилхелм сваля правителството на Мантойфел и съставя ново с премиер княз Карл-Антон Хоенцолерн-Зигмаринген, който заедно с по-голямата част от влезлите в кабинета министри минава за либерален консерватор и критик на предишната реакционна власт на ултраконсерваторите. Новото правителство принадлежи към отцепила се от старите консерватори в началото на 50-те години група, именувана по названието на пе-

⁹ Националният съюз се разпуска през 1867 г.

чатния си орган партия „Вохенблат“¹⁰, която нито е партия, нито е толкова влиятелна в Прусия, но е в опозиция на предишната власт, застъпвайки се за изграждането на конституционна държава, за хегемонията на Прусия в Германия, за нападение срещу Русия по време на Кримската война. Освен това принц Вилхелм полага клетва пред конституцията при поемане на властта, а е можел да откаже и да се легитимира с „Божията воля“. Този акт е смятан от либералите като символичен знак за ново начало в управлението на кралството. По същия начин те тълкуват отзоваването на Бисмарк от Бундестага и преназначаването му като посланик в Русия, както и програмната реч на встъпилите в длъжност регент, в която става дума за „курс към морално надмощие на Прусия в Германия“, „за защита на правото от Прусия“, за твърд и последователен политически натиск за извоюване на Водеща позиция в Германския съюз [Stuebler, D. 2007, S. 122–125]. А, че действително настъпва „новата ера“, го доказват изборите за ландтаг в Прусия от края на 1858 г., когато умерените либерали печелят във втората камера 195 места срещу само 47 за консерваторите. Нещо повече, смяната на системата на управление в Прусия има отклик и в други немски страни, напр. в Бавария и Австрия, където монарсите също заменят консервативни премиери с либерални, реформаторски настроени политици. „Благодарение на Твоята бащина грижа настоящето е по-добро от когато и да е!“ – превъзнася се от политиката на Вилхелм неговият зет и Велик херцог Фридрих фон Баден – друг, смятан за либерал, немски монарх [Schieder, Th. 1998, s. 538].

Всъщност регентът нито е толкова либерално настроен, нито е склонен да отстъпва от монархическия принцип. Дори цензурата не е напълно вдигната, не е въведена министерската отговорност пред депутатите, а при тържествената му коронация за крал на Прусия на 18 октомври 1861 г. в Кьонигсберг (на 2 януари 1861 г. Фридрих-Вилхелм IV умира) демонстративно наблюдава на божествения произход на своята власт. Последната сцена дава повод на писателя Густав Фрайтаг емоционално да заключи, че това е „денят, в който кралят се разделил със своя народ“ [Vogt, M. 1994, s. 447]. Разривът му с пруските либерали обаче започва година по-рано, когато военният министър генерал Албрехт фон Роон внася в Долната камера на Пруския парламент законопроект за военна реформа.

---

¹⁰ В превод пълното название на печатния орган е „Пруски седмичник за обсъждане на актуални политически въпроси“. Групата се приема за предшественик на учредената през 1867 г. Партия на свободните консерватори. – б.а. В. С.

Същността на военната реформа е да се повишат числеността и боеспособността на пруската армия, след като наскоро завършилите Кримска и Италианска война доказват, че съседна Франция набира мощ, а опитите за разбирателство с Австрия за реформиране на Германския съюз не дават резултат. Планът е да се спази фиксираното още през 1815 г. съотношение на наборниците спрямо жителите на кралството и да се увеличи числеността на редовната армия. Междувременно населението на Прусия от 11 се е увеличило на 18 млн. души, а армията си остава с численост от началото на века. В изразено цифри тя трябва да нарасне от 150 000 на 195 000, което означава увеличен военен бюджет, за който пък се изисква одобрението на ландтага. Втората цел на реформата е да намали автономията на опълчението, да го обвърже по-тясно с постоянната армия, да го дисциплинира и подготви по-добре, след като революцията от 1848 г. разкрива, че запасняците не са особено верни на кралската власт¹¹.

Парламентарните дебати от началото на 1860 г. не дават резултат. Либералното мнозинство е съгласно по принцип с необходимостта от засилване на армията, но не и с предложения план. Особено чувствителни са либералите към промените, свързани с опълчението, символ на въоръжената нация. Те предлагат срокът на наборната служба да се намали от 3 на 2 години, за да се обучават повече младежи, и военният бюджет да се гласува ежегодно. Кралят и Роон обаче държат на трите години, както и на дългосрочното одобрение на военните разходи. Временен компромис се постига през май, когато депутатите гласуват допълнителни 9 млн. талера само за разходи през настоящата година и оставят дебата за следващата сесия.

Заседанията през 1861 г. протичат особено бурно и без резултат по основния спор за военната реформа. Вилхелм се възползва от правомощията си и разпуска ландтага. Част от либералите обвиняват своите съпартийци в прекалена умереност и през лятото на 1861 г. сформират отделна партийна формация – Прогресивна партия. Изборите в края на годината увеличават броя на либералните депутати, сред които със 109 мандата Прогресивната партия става първа парламентарна сила, докато консерваторите в ландтага са 16 души. Военната реформа отново е бламирана, а кралят разпуска Пруския парламент и насрочва за пролетта на 1862 г. избори за следващ, който също не променя съотношението на силите и не узаконява плана на военния министър. В отчаянието си Вилхелм мисли за оставка в полза на сина си Фридрих,

---

¹¹ Подробно за мотивите, разчетите и същността на военната реформа в **Walter, D.** 2003, s. 390–469; **Handbuch der preussischen Geschichte.** 1992, s. 324–333 и посочената там литература.

либерал по убеждения и склонен към компромис с мнозинството, докато Роон предлага смяна на правителството с предани консерватори и твърд курс срещу парламента. Дори набелязва Ото фон Бисмарк за премиер, който от пролетта на 1862 г. е преназначен като посланик в Париж и отблизо следи развоя на конституционния конфликт в Берлин. По същото време специалистът по държавно право и приятел на военния министър Клеменс Пертес публикува в прокралския „Щернцайтунг“ теорията си за „пропуск в конституцията“, според която настоящият основен закон не дава решение на казуса и защитава тезата, че правителството може законно да продължи да управлява без одобрен бюджет. На 22 септември по време на среща с краля в двореца Бабелсберг край Берлин Бисмарк успява да убеди монарха да му възложи властта, обещавайки да реализира военната реформа в желаните от Вилхелм параметри, да управлява, без да отстъпва пред либералния ландтаг и без одобрен бюджет, т.е. в разрез с конституцията, и най-вече с декларацията винаги да се подчинява на кралските заповеди, дори и да не е съгласен с тях [Ото фон Бисмарк. 1994, с. 209–212; Gall, L. 1983, s. 244–245; Ullrich, V. 1998, s. 60]. На следващия ден с кралски указ той е назначен за министър-председател, а след още две седмици – и за външен министър на Прусия. Започва „ерата Бисмарк“.

Новият министър-председател не е непознат в двора, в Прусия или в Германския съюз. Идва на зряла възраст – 47 години – във властта, но му липсва практика в управлението. Заради политическите му ултрамонархически убеждения е неудобен за короната, освен това Вилхелм се притеснява от неговите непредвидимост и независимост, а либералите откровено го мразят, защото е застъпник на контрареволуцията и армията. „Бисмарк-Шонхаузен означава: Управление без бюджет, вътре в страната с помощта на щика, навън с война. Смятам го за най-опасния министър за пруската свобода и щастие“ – отбелязва в деня на назначаването на Бисмарк Макс фон Форкенбек, един от водещите представители на Прогресивната партия [Rusconi, G. E. 2013, s. 71].

Всички са прави, но и всички грешат относно мотивите на Бисмарк да поеме властта в условията на тежка конституционна криза — за него премиерският пост не е цел, а средство за постигане на по-висша цел: консолидиране на Прусия и увеличаване на нейната мощ, за да извоюва хегемония в Германския съюз. Пътят към целта минава през елиминиране съпротивата на Австрия, а условието е да се неутрализира Европа. Бисмарк е наясно, че конституционният конфликт е демонстрация на сила между ландтаг и крал, който не води до реализиране на целта. На 30 септември на среща с депутатите от бюджетната комисия той прави опит да се помири с ландтага, влизайки демонстративно с маслино-

ва клонка в ръка, но в последвалите дебати е неотстъпчив и защитава военната реформа с думите: „Ако Германия обърне взор към Прусия, то няма да бъде заради нейния либерализъм, а заради мощта ѝ. Бавария, Вюртемберг или Баден могат да кокетират с либерализма, но нито една от тях няма да може да поеме ролята на Прусия. Прусия трябва да съсредоточи силите си и да се подготви за удобния момент, който вече многократно пропуска. Границите от 1815 г. не могат да осигурят на Прусия задоволително равновесие. Основните проблеми на времето няма да се разрешат с речи и с парламентарни мнозинства – това бе голямата грешка от 1848 и 1849 г., а с оръжие и кръв“ [Bismarck, Otto v. 1928, s. 140]¹². За либералите подобна войнственост е неприемлива и компромисът остава мираж. „Ти знаеш колко пламенно обичам Прусия, но щом чуя такъв плиткоумен юнкер като този Бисмарк да дрънка за желязо и кръв, с които иска да покори Германия, то ми се струва, че комичността надделява над подлостта“ – пише до свой съмишленик историкът Хайнрих фон Трайчке [Раф, Д. 2000, с. 125], а либералната преса надига такъв вой, че уплашва дори Вилхелм и Роон. Налага се Бисмарк да успокоява монарха и военния министър [Engelberg, E. 1987, s. 527–530].

Самият премиер не е много обезпокоен. Обстоятелството, че всички вкупом не одобряват намеренията и действията му ще притеснят всеки политик, но не и Бисмарк. Той е свикнал да е единак на политическата сцена – зад него не стои класа или партия, защото сам не желае да се идентифицира групово, а щом замесените в спора страни са против него, значи може да се извиси до ролята на балансър, да действа независимо от тях. Идеали, политически доктрини и принципи не са от първостепенно значение, важното е държавният интерес, заявява нееднократно той. Завой наляво означава парламентаризъм, завой на дясно – монархически абсолютизъм – неприемливи за мощта на Прусия и за духа на времето варианти, връщане назад е исторически неприемливо решение и за Бисмарк остава път напред – чрез бонапартистско управление към пруско обединение на Германия. Премиерът убеждава краля да разпусне сесията без одобрен бюджет и разпорежда на Вътрешното министерство да цензурира либералната преса. Разривът с ландтага е категоричен и до 1866 г. конституционният конфликт не заглъхва. Въпреки това Бисмарк отхвърля идеята на Мантойфел, шеф на военния кабинет на краля, да извърши преврат и да въведе военна диктатура [Engelberg, E. 1987, s. 533–534], защото иска да впрегне за постигане на целта не само аристокрацията, армията и короната, а и обхванатия от национализъм и либерализъм народ. На упреците, че

¹² Превод по Керотре, М. 2006, с. 359–360.

управлява без бюджет, отвръща с тезата за „пропуск в конституцията“, опасност, за която сам още през 1851 г. алармира, и съсредоточава усилията си на международната сцена, където ще се реши „германският въпрос“. Съдбата скоро му предоставя този шанс. За кратко време дипломатически подготвя и провежда успешни войни срещу съседните Дания, Австрийската и Френската империя и обединява германската нация и държава. С успешната политика си извоюва реномето на най-влиятелната германска личност през XIX век и завинаги остава в историята.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Гаврилов, Б. 2011 – Борислав Гаврилов. История на Новото време. Курс лекции. София, 2011. [Borislav Gavrilov. Istoria na Novoto vreme. Kurs lektsii. Sofia, 2011].

Керотре, М. 2006 – Мишел Керотре. История на Прусия. София, 2006. [Mishel Kerotre. Istoria na Prusia. Sofia, 2006].

Косев, К. 1991 – Константин Косев. Германската общественост и Източният въпрос 1871–1878. София, 1991. [Konstantin Kosev. German-skata obshtestvenost i Iztochniyat varpos 1871–1878. Sofia, 1991].

Косев, К. 1996 – Константин Косев. Княз Бисмарк – създателят на модерна Германия. София, 1996. [Konstantin Kosev. Knyaz Bismark – sazdatelyat na moderna Germania. Sofia, 1996].

Косев, К. 2003 – Константин Косев. Бисмарк, Източният въпрос и българското освобождение 1856–1878 г. София, 2003. [Konstantin Kosev. Bismark, Iztochniyat varpos i balgarskoto osvobozhdenie 1856–1878 g. Sofia, 2003].

Косев, К. 2013 – Константин Косев. България и княз Бисмарк – създателят на модерна Германия. София, 2013. [Konstantin Kosev. Balgaria i knyaz Bismark – sazdatelyat na moderna Germania. Sofia, 2013].

Милза, П. 2007 – Пиер Милза. История на Италия. София, 2007. [Pier Milza. Istoria na Italia. Sofia, 2007].

Ото фон Бисмарк 1994 – Ото фон Бисмарк. Спомени и размисли. Т. 1. София, 1994. [Oto von Bismark. Spomeni i razmisli. T. 1. Sofia, 1994.]

Пантев, А., Глушков, Хр., Мишев, Р. 2010 – Андрей Пантев, Христо Глушков, Радослав Мишев. История на модерния свят. Велико Търново, 2010. [Andrey Pantev, Hristo Glushkov, Radoslav Mishev. Istoria na modernia svyat. Veliko Tarnovo, 2010].

Прокачи, Дж. 2004 – Джулиано Прокачи. История на италианците. София, 2004. [Dzhuliano Prokachi. Istoria na italiantsite. Sofia, 2004].

Раф, Д. 2000 – Дитер Раф. История на Германия. От старата империя до обединена Германия. София, 2000. [Diter Raf. Istoria na Germania. Ot starata imperia do obedinena Germania. Sofia, 2000].

Спиридонов, В. 2015 – Валентин Спиридонов, Германия през XIX век: от съюз към империя. Велико Търново, 2015. [Valentin Spiridonov, Germania prez XIX vek: ot sayuz kam imperia. Veliko Tarnovo, 2015].

Хинкова, С. 2012 – Соня Хинкова. Дипломатия и политика в международните системи „Метерних“ и „Реалполитик“ (международните отношения през XIX век). София, 2012. [Sonia Hinkova. Diplomatsia i politika v mezhdunarodnite sistemi „Meternih“ i „Realpolitik“ (mezhdunarodnite otnoshenia prez XIX vek). Sofia, 2012].

Angelow, J. 2003 – Jürgen Angelow. Der Deutsche Bund. Darmstadt, 2003.

Aschmann, B. 2005 – Birgit Assmann. Ehre – das verletzte Gefuehl als Grund fuer den Krieg. Der Kriegausbruch 1870. – In: Aschmann, B. (Hrsg.) Gefuehl und Kalkuel: der Einfluss von Emotionen auf die Politik des 19. und 20. Jahrhunderts. Stuttgart, 2005.

Bismarck, Otto v. 1928 – Otto v. Bismarck. Die gesammelten Werke. Bd. 10. Reden 1847–1869. Bearb. von Wilhelm Schuessler. Berlin, 1928.

Engelberg, E. 1987 – Ernst Engelberg. Bismarck. Urpreusse und Reichsgruender. Berlin, 1987.

Figes, O. 2011 – Orlando Figes. Krimkrieg: der letzte Kreuzzug. Berlin, 2011.

Gall, L. 1983 – Lothar Gall. Bismarck. Der weisse Revolutionaer. Frankfurt/Main u.a., 1983.

Gebhardt/Hadbuch der deutschen Geschichte 1993 – Gebhardt/Handbuch der deutschen Geschichte. Bd. 3: Von der Franzoesischen Revolution bis zum Ersten Weltkrieg. Bearb. von Karl Erich Born u.a. Stuttgart, 1993.

Handbuch der preussischen Geschichte 1992 – Handbuch der preussischen Geschichte. Bd. II: Das 19. Jahrhundert und grosse Themen der Geschichte Preussens. Hrsg. von Otto Buesch. Berlin–New York, 1992.

Huber, E. 1986 – Ernst Huber (Hrsg.) Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte. Bd. 2: Deutsche Verfassungsdokumente 1851–1900. Stuttgart, 1986.

Nuernberger, R. 1972 – Richard Nuernberger. Bismarcks Russlandpolitik in ihrer Bedeutung fuer die Reichsgruendung. – Jahrbuch der Albertus Universitaet zu Koenigsberg/Pr., Bd. XXII (1972).

Stuebler, D. 2007 – Dietmar Stuebler. (Hrsg.) Deutschland–Italien 1850–1871. Zeitgenoessische Texte. Leipzig, 2007, s. 122–125: „Das Regirungsprogramm der Neuen Aera in Preussen: Ansprache des Prinzregenten an das Staatsministerium“, Berlin, 8. November 1858.

Ullrich, V. 1998 – Volker Ullrich. Otto von Bismarck. Reinbek bei Hamburg, 1998.

Schieder, Th. 1998 – Theodor Schieder (Hg.) Handbuch der europaeischen Geschichte. Bd. 5: Europa von der Franzoesischen Revolution zu den nationalstaatlichen Bewegungen des 19. Jahrhunderts. Stuttgart, 1998.

Schmidt-Henningker, Fr. 1918 – Friedrich Schmidt-Henningker (Hg.) Bismarck-Anekdoten. Heitere Szenen, Scherze und charakteristische Zuege aus dem Leben des ersten Deutschen Reichskanzlers. Stuttgart, 1918.

Vogt, M. 1994 – Martin Vogt. (Hg.) Deutsche Geschichte. Von den Anfaengen bis zur Wiedervereinigung. Stuttgart–Weimar, 1994.

Walter, D. 2003 – Dierk Walter. Preussische Heeresreformen 1807–1870: militaerische Innovationen und der Mythos der „Roonschen Reform“. Paderborn, 2003.

Wentker, H. 1993 – Hermann Wentker. Zerstoerung der Grossmacht Russland? Die britischen Kriegsziele im Krimkrieg. Goettingen–Zuerich, 1993.

Werth, G. 1992 – German Werth. Der Krimkrieg: Geburtsstunde der Weltmacht Russland. Frankfurt a.M.–Berlin, 1992.

Winkler, H. A. 2010 – Heinrich August Winkler. Geschichte des Westens. Von den Anfaengen in der Antike bis zum 20. Jahrhundert. Muenchen, 2010.